

dulatára: a jelenlegi helyzet átvészelését követően a hosszú távú sikeresség innováció, kísérletezés és a működés újragondolása nélkül nem lehetséges. A krízishelyzet után, ahogy helyreáll a világ rendje, várhatóan túlkínálat lesz a kultúra piacán is: minden zenekar, színház igyekszik majd elmaradt előadásait bepótolni. A sikeresség feltétele, hogy a tömegeből az adott szervezet ki tudjon tűnni egyedi értékajánlatával, működési modelljével. Továbbá azt is érdemes szem előtt tartani, hogy hasonló válsághelyzetek is bármikor előállhatnak, amelyekre fel kell készülni. Az újszerű megközelítések, kísérletezések természetesen nem garantálják az azonnali sikert, azonban az, hogy egy kezdeményezés nem talál jelenleg kedvező fogadtatásra, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a jövőben ne válhatna sikeressé; a korral

haladni kell. Gondoljunk csak arra, hogy a legtöbb, ma nagy népszerűségnek örvendő zeneszerző a saját korában úttörőnek számított!

A cikk szerzői:

Szedmák Borbála kutató, a Stratégiai és Nemzetközi Menedzsment Kutatóközpont tagja a Budapesti Corvinus Egyetemen. Közel húsz éve foglalkozik klasszikus zenéléssel, fő kutatási területe a kultúramenedzsment. bori.szedmak@gmail.com

Dr. Szabó Zs. Roland digitális transzformációs, üzletimodell-innovációs és változásvezetési szakértő, a Stratégiai és Nemzetközi Menedzsment Kutatóközpont vezetője, egyetemi docens a Budapesti Corvinus Egyetemen. zsoltroland.szabo@uni-corvinus.hu

COVID-19 – európai kitekintő

Az Európát is drámai léptékben sújtó koronavírus-járvány, valamint az annak megelőzésére hozott radikális korlátozó intézkedések egyik-napról a másikra felforgatták eddigi életünket. Szakértő elemzők szerint már most biztosra vehető, hogy a világjárvány elmúltával nem folytathatjuk életvitelünket ugyanúgy, ahogy abbahagytuk, és csak remélni tudjuk, hogy a várható változásnak nem csak negatív, hanem pozitív következményei is lesznek a jövőnkre nézve. Kicsit lelassulunk talán. Megfontoltabbak leszünk. Türelmesebbek, megértőbbek egymáshoz. És remélhetőleg intelligensebben fogjuk használni a rendelkezésünkre álló ijesztően önjáróvá vált technológiai vívmányokat. Természetesen a megváltozott viszonyok az előadó-művészetre is hatással lesznek. Ennek pozitív irányban történő előmozdításához készítettük az alábbi összeállítást az Európai Előadó-művészeti Munkaadók Szövetsége (Pearle*), dokumentumainak felhasználásával a munkavállalók megsegítése, illetve a szerzői jogok témájában.

Közös európai akciók az előadó-művészeti ágazat szereplőinek érdekében a koronavírus-járvány idején

Az Európai Előadó-művészeti Munkaadók Szövetsége – közismert nevén Pearle –, a koronavírus-járvány európai megjelenésével csaknem egy időben jelentette meg az érintett szakszervezetekkel közös állásfoglalását az előadó-művészeti ágazatban foglalkoztatott munkavállalók és szabadúszó művészek egzisztenciájának védelmében. A gyors reagálás nem véletlen, hiszen a karantén, illetve a többé-kevésbé részleges vagy szigorú kijárási tilalom fokozatos elrendelése legelőször a nagy befogadóképességű kulturális intézményeket, koncerttermeket, színházakat, továbbá az azokban csoportos próbákat tartó együttesek művészeinek egzisztenciáját érintette. Ráadásul ez az ágazat az, ahol a közalkalmazotti jogviszony megszűnését követően egyre több a szabadúszó vállalkozó, nemcsak a művészek, hanem a háttérben, a kulisszák mögött dolgozó szakemberek között is. Az alábbi összefoglaló azokról a célokról és javaslatokról tudósít, amelyeket a Pearle* európai léptékben, az Európai Unió döntéshozó fórumainak különböző szintjein képvisel, nemcsak az ágazatban dolgozók, hanem tágabb értelemben az európai kultúra gazdagságának és sokszínűségének megmentése érdekében.*

Pearle*

„A koronavírus-járvány kínai és más ázsiai országokban bekövetkezett januári terjedése óta az előadó-művészeti ágazatra is hatással voltak a sorozatosan visszamondott turistautak. Amint a járvány legutóbb Európát is elérte, a kormányok elsőként azzal reagáltak, hogy először csak a nagy befogadóképességű rendezvényeket tiltották be, majd nem sokkal később mindennemű csoportos rendezvényt, aminek következtében ez a hatás a lemondott koncertek, előadások és show-műsorok miatt is sújtotta a szektort.

A Pearle* (Európai Előadó-művészeti Munkaadók Szövetsége) tagjai vállalni óhajtják a felelősségüket és segíteni akarnak a vírus terjedésének megakadályozásában. Követik a kormányok utasításait és tanácsait, továbbá erős elkötelezettségüket fejezik ki a társadalom és a polgárok egészségének védelme iránt. Az Európai Unió és a nemzeti kormányok e rendkívüli helyzetre vonatkozó intézkedéseinek azonban globális mértékű gazdasági következményei lesznek és a Pearle* örömmel fogadja azokat a már meghozott döntéseket, amelyek a gazdasági szektorra irányulnak.

Az előadó-művészeti szektornak különleges és célzott intézkedésekre van szüksége mind azonnal, mind a válságot követően, mindazok védelmében, akiket ez hátrányosan érint. Ezeknek az intézkedéseknek magukban kell foglalniuk az állami támogatásokra, vis maior esetére, és a fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályok egyértelművé tételét is, és kezdeményezni kell a határokon átvéelő művészi tevékenységek adójának felfüggesztését. A tagállamokat felszólítjuk, hogy hozzanak célzott intézkedéseket a munkavállalókra – különös tekintettel a szabadúszókra –, továbbá az adópolitikára, a pénzügyekre, valamint az ösztöndíjakra vagy támogatásokra vonatkozóan.

Az ágazat szükségletei megkövetelik, hogy valamennyi szakpolitikát bevonják, mivel nagyon fontos, hogy fenntartsák az előadó-művészeti ágazat szervezeti rendszerét, és a koronavírus-járvány következményeként megóvják az intézményeket a bezárástól.”

Európai Unió

„Kötelességünk, hogy forrásokat találjunk annak érdekében, hogy fenntartsuk az európai kultúrát, amikor mindannyian összefogunk, hogy átvészeljük a nehéz időket. Ugyanis a kultúra az, ami felemeli a lelkünket, hogy erőt adjon és inspiráljon a folytatáshoz.” – mondta Mariya Gabriel, innovációért, kutatásért, kultúráért, oktatásért és ifjúságért felelős biztos az Európai Tanács kulturális minisztereinek tanácskozása után.

2020. április 8-án az Európai Unió 27 tagországának kulturális miniszterei videókonferenciát rendeztek annak érdekében, hogy megvitassák milyen közösségi és nemzeti intézkedések szükségesek a kulturális szektor támogatására a koronavírus-járvány idején a válság következményeinek mérséklésére. A videókonferenciát a Miniszterek Tanácsának horvát elnöksége szervezte.

A megbeszélést követően Nina Obuljen Koržinek horvát kulturális miniszter hangsúlyozta, hogy rendkívül nehéz helyzetben van a kulturális és kreatív ágazat, amelyet különösen érzékenyen súlyt a válság. Elmondta, hogy valamennyi tagállam hozott intézkedéseket, közülük néhányan olyan szociális intézkedéseket is fogantatosítottak, amelyek a szabadúszó vagy független művészek egzisztenciáját védik. Megemlítette továbbá, hogy néhány tagállam krízis alapot is létrehozott.

Morten Gjeltén a Pearle* elnöke úgy nyilatkozott, hogy a nemzeti intézkedések mellett az Unió szintjén is sürgősen szükség van közös intézkedésre, ha sínre akarjuk tenni az előadó-művészeti szervezeteket. Biztosítani szeretnénk, hogy a polgáraink ismét élvezhessék a kultúrát, ezért kell most cselekednünk, és rendkívüli pénzügyi támogatásra kell gondolnunk, valamint hatékony, fenntartható intézkedésekre a foglalkoztatás, az adópolitika, a határokon átvéelő mobilitás és más területen.

Horizontális intézkedések

Az Európai Bizottság részéről Vera Jourová, alelnök, valamint Thierry Breton, belső piaci biztos, továbbá Mariya Gabriel, innovációért, kutatásért, kultúráért, oktatásért és ifjúságért felelős biztos vett részt az Európai Unió kulturális tanácsában. Ők három horizontális uniós intézkedés bevezetéséről tájékoztatták a minisztereket, amelyekből a kulturális szektor profitálhat:

- 37 milliárd eurós koronavírus elleni beruházási kezdeményezésről (CRII)
- 100 milliárd euró értékű határozott idejű támogatásról (SURE), ami a munkanélküliség kockázatainak támogatását célozza
- állami támogatásokat érintő határozott idejű keretrendszerrel

Arról azonban maguk a tagállamok határoznak, hogy ezeket a támogatási formákat bevonják-e a kulturális ágazatba, tekintve, hogy a közösségi támogatási programok felhasználásáról nemzeti hatáskörben döntenek.

A Pearle* amellet érvelt, hogy mindhárom támogatási formát vonják be a kulturális ágazatba, különösen a beruházási kezdeményezést, mivel úgy tűnik, hogy azt nem minden tagállam tette hozzáférhetővé a kulturális szervezetek számára.

A kulturális miniszterek aggodalmukat fejezték ki arra vonatkozóan, hogy vajon sikerül-e a kulturális szektornak gyorsan felzárkóznia, ezért szükségesnek tartották egy válság utáni, úgynevezett „posztkrízis” időszak megállapítását, amelyben összehangolt intézkedésekre kerülhetne sor az ágazat helyzetének mielőbbi rendezése érdekében.

Megállapodtak abban is, hogy szoros kapcsolatban maradnak az elkövetkező hetekben, annak érdekében, hogy előkészítsék a Tanács május 18-19-re tervezett ülését.

Creative Europe program

A Tanács megbeszélésén Gabriel biztos arról is tájékoztatatta a kulturális minisztereket, hogy a szektorra vonatkozó speciális intézkedéseket hoztak a Creative Europe programra vonatkozóan. Bejelentette, hogy a rendkívüli körülményekre való tekintettel meghosszabbították az egyes programokra való jelentkezés határidejét. Gabriel asszony arról is határozott, hogy átcsoportosítják a határokon átívelő előadóművészi együttműködések támogatási rendszerét a digitális kultúra és a virtuális mobilitás területére. A program több mint 2 millió euró felett rendelkezik és a pályázati felhívás közzététele májusban esedékes. A első piaci tárcáért felelős Breton biztossal együttműködve kívánja felmérni, hogy a kulturális és kreatív ágazatok számára milyen garanciális eszközöket lehet alkalmazni válsághelyzetben. A Tanács megbeszélése után Mariya Gabriel felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a kulturális és kreatív ágazatban 95%-ban kis- és középvállalkozások, valamint független művészek dolgoznak, és hogy a kulturális szervezetek hangolják össze tevékenységüket.

Cseretapasztalatok két platformja

A Bizottság két platformot állít fel, egyet a tagállamok részére, annak érdekében, hogy megoszthassák egymással a bevált gyakorlatok terén szerzett tapasztalataikat, egyet pedig a kulturális ágazat részére, ahol előterjeszhetik javaslataikat a felmerülő problémák megoldására.

Amint azt a Pearle* sajtóközleményében kifejtette, úgy értékeli, hogy a két platform már túl késő a válság kezeléséhez, és szívesebben fogadná egy Task-force létrehozását, amely segíthetne abban, hogy az ágazat viszszerüljön a helyes vágányra.

Pearle* akciók

A Pearle* készített egy dokumentumot a Tanács részére, hogy konkrét javaslatokkal segítse annak munkáját a rövid- és a hosszú távú (2020 utáni) válság-kezelésben.

A dokumentumot elküldték az Európai Unió valamennyi tagállamának állandó képviselőjére, éppúgy, mint – a Pearle* tagjain keresztül – az uniós tagországok kulturális minisztereihez. Figyelemmel kísérik az állandó képviselők és a Bizottság találkozóját és kérik, hogy továbbítsák kéréseiket a kulturális minisztériumok, és más, támogatási rendszerekért felelős minisztériumok, mint a belügy-, munkaügy-, gazdasági és pénzügy felé is.

A Pearle* egyéb lobby tevékenysége időrendben a járvány kitörése óta:

- március 12. közös állásfoglalás a szakszervezetekkel
- március 17. Tourism Manifesto állásfoglalás a támogatási intézkedésekről
- március 19. Pearle* állásfoglalás
- március 19. levelek a bizottsági tagokhoz: Gabriel (kultúra), Schitt (foglalkoztatás), Breton (belső piac), Gentiloni (gazdaság) valamint a vezetésük alá tartozó főigazgatókhoz. Válaszlevél érkezett Schmitt biztostól, kapcsolatfelvétel Gabriel biztos kabinetjével, levél a horvát elnökséghez – válaszlevél a horvát kulturális minisztertől.
- április 2. közös levél a zeneművészeti ágazattal
- április 3. javaslatok a Tanács kulturális miniszteri üléséhez
- április 6. európai parlamenti kezdeményezés: nyílt levél az Európai Bizottsághoz és a Tagállamokhoz, kérve a Kulturális és Kreatív Ágazat támogatását, különös tekintettel a COVID-19 válságtól sújtott alkotókra #save EUculture
- április 9 sajtóközlemény az Európai Unió Tanácsa kulturális miniszteri tanácskozásáról

Digitális kínálat és copyright engedélyek a járvány idején

Az egész Európát érintő járvány megelőző intézkedések és korlátozások idején az előadó-művészeti ágazatban jelentős mértékben megnőtt az online közvetítések száma, ideértve az előadások élő sugárzását (live streaming), az archívumok nyilvános elérését és az olyan, „kulisszák mögött” készült vizuális dokumentumok, mint az alkotókkal készített interjúk, személyes történetek online megosztását.

A digitális kínálat – szinte minden esetben – ingyenesen férhető hozzá a nagyközönség számára. A digitális térben való közzététel révén az előadó-művészeti szervezetek az egész társadalom számára elérhetővé teszik a kultúrát, amelynek élő előadásaitól a járványhelyzet idején az meg van fosztva. Az online közvetítések miatt óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy milyen tekintet alá esik a szerzői jog és a szomszédos jogok enge-

délezése olyan időszakban, amikor a kulturális szervezetek gyakorlatilag bevétel nélkül maradnak.

A Pearle* által közzétett alábbi rövid áttekintésben szeretnénk megosztani néhány információt az európai szerzői jog alapelveire vonatkozóan.

Európai Szerzői Jogi Törvény

Az Európai Unió szerzői jogi törvénye hozza létre azokat a kereteket, amelyek között a művek és más védett szellemi alkotások felhasználhatók. Ez az összehangolt jogi keret az Unió belső piacának szabályos működését célozza, magas szintű védelmet nyújt a jogtulajdonosok számára, és az engedélyezés megkönnyítését szolgálja.

Az Európai Unió szintjén egy sor mentesítő körülmény jött létre, a kereskedelmi forgalomba nem kerülő, az árva művek, vagy az archív anyagok esetében.

A jogok tényleges engedélyezése, a jogtulajdonosok díjazása, valamint a szellemi tulajdon tiszteletben tartása nemzeti hatáskörben van. A határokon átvitelő produkciók vagy körutak (turné) esetén a rendező ország közös jogkezelő szervezete veszi fel a kapcsolatot az érintett országok illetékes partnereivel.

A művek online terjesztése

Az előadás online közvetítése (live streaming) során a szerzői jogokat és a szomszédos jogokat ugyanúgy kell engedélyeztetni, mint az élő előadások esetében. A művészek és más jogtulajdonosok szerződéseik záradékában gyakran rendelkeznek az online közvetítés jogáról az előadás rendezője számára.

Néhány ország belső joga úgy rendelkezik, hogy kivélt lehet tenni a szerzői jog szabályainak alkalmazásában abban az esetben, ha az előadásra fogyatékkal élő személyek részére, jótékonyági céllal, vagy iskolai tevékenység részeként kerül sor (utóbbira ld. A digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról szóló EU 2019/790 irányelv 5. bekezdését). Ezek azonban nagyon sajátos esetek és legtöbbször a jogdíjak megfizetése elengedhetetlen marad.

Néhány európai országban a jogtulajdonosok az előadó-művészeti ágazatban lemondtak a szerzői jogdíjakról a nonprofit digitális archívumok javára, ami lehetővé tette a történeti anyag elérését.

Érvek az alacsonyabb jogdíjak mellett a koronavírus válság idején

A koronavírus járványt a legtöbb európai ország „vis maior” minősítette. Következésképpen a járvány leküzdése érdekében módosítások, sőt változtatások is létrejöhetnek a nemzeti jogban vagy a szerződésekben.

Ezért a nemzeti hatóságok és a jogtulajdonosok képviselői – mint a közös jogkezelő társaságok – közötti megállapodás függvénye, hogy a szerzői jogra vonatkozó szerződéses kötelezettségek vis maiorra való hivatkozással szüneteltetésre vagy módosításra kerüljenek.

Ebben a vonatkozásban az alábbi szempontok érvényesülhetnek:

Szolidaritás a válság idején

Az online közvetítések és a digitális archívumok megnyitása lehetővé teszi a szervezeteknek, valamint a színpadoknak, táncosoknak és muzikusoknak a nyilvánosság előtt való megjelenést és azoknak az embereknek az elérését, akik a járványból fakadó válság idején meglenének fosztva a kultúrától. Ez lehetőséget teremt arra, hogy kapcsolatban maradjanak a közönséggel, illetve, hogy újabb nézőket szólítsanak meg. Például az OperaVision felület a koronavírus járványra adott válaszul megnövelte szabadon elérhető programjait, amelynek köszönhetően március hónapban 400%-kal emelkedett látogatóinak száma az előző hónaphoz viszonyítva.

Általában a kulturális szervezetek online kínálata díjtalanul élvezhető. Vannak olyan kulturális szervezetek, amelyek ingyenesen elérhetővé teszik azon digitális felületeiket, amelyek normális körülmények között csak előfizetés ellenében érhetők el.

A méltányos és arányos díjazás elve

Ezt az elvet a digitális egységes piacon a már hivatkozott szerzői és szomszédos jogokról szóló irányelv is átveszi a III. fejezet *Méltányos díjazás a szerzők és előadóművészek felhasználási szerződéseiben* 18. cikkében azzal a céllal, hogy erősítse a művészek jogait. A szerződés jog 14-16. cikke a díjazást a mű felhasználásából származó jövedelemmel hozza összefüggésbe.

A kulturális szervezetek többnyire díjtalanul sugározzák online közvetítéseiket és egyéb digitális szolgáltatásaikat. Ennek ellenére a Pearle* mindig is azt az elvet támogatta, hogy a művek online felhasználását tisztességes díjazás illesse meg.

A jelenlegi helyzetben a kulturális szervezetek nagyon nehéz helyzetben vannak. Az élő közvetítéseket nem használhatják fel konkrét előadásaik propagálására, mivel azokat a tömeges rendezvényekre vonatkozó korlátozás következtében nem rendezhetik meg. Megoldás lehet a díjak újratárgyalása a válság idejére a közös jogkezelő társaságokkal. Ez azonban meglehetősen nehéz lehet a kisebb jogtulajdonos szervezetekkel, vagy zeneműkiadókkal, mivel az ő gazdasági helyzetük is rosszabbra fordult.

Összeállította: Kaizinger Rita